

keréknyomok

2008/TÉL ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK		KRITIKÁK, RECENZÍÓK	
URAY-KÖHALMI KATALIN		Paul Williams	
Geszter Kán három felesége	3	with Anthony Tribe: Buddhist Thought. A Complete Introduction to the Indian Tradition.	125
SÁRKÖZI ALICE		<i>Hidas Gergely</i>	
Vallási türelem a mongol kánok udvarában	14	Qiancheng Li: Fictions of Enlightenment. Journey to the West, Tower of Myriad Mirrors and Dream of the Red Chamber.	126
BIRTALAN ÁGNES		<i>Kalmár Éva</i>	
Nyugat-mongol (dzahcsin) buddhista népdalok (<i>A Magyar-mongol nyelvjárás- és népi műveltségkutató expedíció 1991-es gyűjtéséből</i>)	25	SUMMARIES IN ENGLISH	130
MAJER ZSUZSA		E számunk szerzői	
A <i>cam</i> tánc hagyományának felélesztése Mongóliában	37		
TELEKI KRISZTINA			
Az egykori mongol kolostorfőváros szentélyei	63		
SZILÁGYI ZSOLT			
A IX. Halha Bogdo Gegen Dzsebcundamba Rinpoce rövid életrajza és napjainkban betöltött szerepe	86		
KÓSA GÁBOR			
A Világ Tiszteltje és a Nagyság Atyja (<i>Buddho-Manichaica II.</i>)	95		
SZABÓ KRISZTINA			
TÓTH ZSUZSANNA			
A megszabadulás ékköve (<i>részletek</i>)	111		

Tanulmányok, fordítások

URAY-KÓHALMI KATALIN

Geszer Kán három felesége

Az Ázsia számos népénél elterjedt Geszer eposz öt variánsát, a tibeti nyelvterületről egy ladakit és egy amdoit, mongol nyelvterületről az 1716-ban nyomtatásban először megjelentetett változatot és burját területről egy keleti és egy nyugati burjátot összevetve megállapítható, hogy a három női főszereplő, Geszer kán feleségeinek a megjelenítésében igen nagyok a különbségek. Míg a ladaki és a két burját variáns a három hölgyet az ázsiai epikus költészetben hagyományos jellemekkel szerepelteti, az amdoi tibeti és az 1716 évi mongol változatban e három női főszereplő nemcsak egyénített jellemmel bír, de a jellemükből fakadó drámai feszültség határozza meg a cselekmény menetét a narráció szempontjából meghatározó fejezetekben.

Geszer Kánnak, a Tibetből kiinduló Belső-Ázsia számos népénél elterjedt eposz hol fenséges, hol kópésan tréfacsináló főhősének alakját sokszor és sokoldalúan tárgyalták és elemezték. Körülbelül a 16. század óta nemzeti hőse nemcsak a tibetieknek, hanem a mongoloknak, burjátoknak, tuvaiaknak is, sőt alakja távolabbi területek elbeszélő költészetében is meg-megjelenik. A róla szóló hőseposznak, amelynek számtalan változata volt, van, és folyamatosan keletkezik ma is az énekesek ajkain, könyveket, tanulmányokat, szimpóziumokat szentelnek. Az elemzések, vizsgálatok elsősorban a főhősre irányultak, de megjelentek bennük kíséretének hősei is. Az eposz nőalakjai azonban a háttérben maradtak. Nincs tudomásom arról, hogy egy-egy epizód elemzésén túl¹ nagyobb figyelmet szenteltek volna nekik és szerepüknek, holott megérdemelnék. E hiány pótlására szeretnék most néhány tétova lépést tenni.

Ennek a tanulmánynak a keretei nem engedik meg, hogy nagyobb számú variánsot vegyek tekintetbe, ezért a legismertebbekre korlátozódok, a tibetiből a Matthias Hermannstól fordított és közreadott Amdoi verzióra és a Silke Herrmantól feldolgozott Ladaki verziókra, a mongolból a klasszikusnak számító 1716 évi pekingi nyomtatott verzióra és kiegészítő fejezeteire, amelyeket Heissig adott ki a Geser-Studien című munkájában. Összehasonlításul hivatkozni fogok egy keleti burját és egy nyugati burját változatra is².

A Geszer-eposz nőalakjai három nagy csoportot alkotnak: az elsőbe tartoznak a hős nőrokonai, elsőül anyja, akivel nem problémamentes a kapcsolata, aztán jó és gonosz nagynénjei, a mindig segítőkész égi nagymama, – a tibetiben, Ane Gurman, a mongolban Abca Gürce a neve – és az ugyancsak segítő égi nővérek. A második nagy csoportot a női démonok, mangus

¹ Walter Heissig, Geser-Studien című művében felvet néhány, a nőalakokat is érintő kérdést.

² A Changgalov közölte keleti burját, "Abaj Geser Bogdo chan", tungkai verziója sok tekintetben közel áll a mongol

nyomtatott változathoz de épen a női szerepekben eltér tőle. A nyugati burját, Manuša Imogenov gyűjtötte *Abaj Geser Chüüüün* változat, érdekessége pedig az igen jelentős eltérésekben van.

asszonyok és más károkozó némberek képezik. Érdeklődésünk középpontjában ezúttal a harmadik csoport áll, azok a hölgyek, akik a kán kedvesei, feleségei lettek. Létszámuk nehezen határozható meg, mert erősen eltér a különböző változatokban: az Amdo-verzióban tizenkét „szakácsnőről” van szó, akiket Brugmóval egyszerre fogad házába. A mongol nyomtatott változatban négy asszonyról esik szó, de a Heissigtől közölt „Új fejezetekben” végül hét szépség foglal helyet az arany Pagoda tetején. Természetesen egy viláгурalkodónak, csakravartinnak, amilyen Geszer is volt, több feleség is járt. Néhányan hadisákmányként, gonosz apjuk vagy nevelőapjuk legyőzése után került Geszerhez, mint Čoyimusun goa, Sayiqulai goa, Nayigulai goa³, vagy segítségnyújtás hálájaként, mint Kúme kán lánya, Kúne qatun⁴. Ezek a hölgyek a belső-ázsiai epikus költészet hagyományainak megfelelően eléggé szokványos jellemvonásokkal bírnak: szépek, többnyire segítettek is Geszernek a küzdelmeiben, főleg helyismeretükkel, majd valamennyi időt kizárólagos szerelemben töltenek isteni urukkal. Három feleségnek azonban önálló, érdekes személyisége és sorsa van, ők azok, akik vagy minden, vagy a legtöbb verzióban megjelennek. Tetteik befolyásolják a hőst illetve a történelem menetét.

A három hölgy, akikről írni szeretnék először is fenséges főfelesége, egy előkelő származású, varázserejű tündér, neve Brugmo, ill. Driguma a tibetiben és ladakiban, Rogmo goa vagy Altan dakini a mongolban, Urma Gochon Abacha ill. Gagurai Nogon a burjátban. A második feleség, Palmo Hastag, másként Astag Lhamo a tibetiben, Aju/Alu mergen a mongolban és Alma Mergen a keleti burjátban, harcos amazon. A harmadik asszonynak, a bájos, szépséges és engedelmes kedvesnek a neve Yebza/Mebza a tibetiben, Aralgu goa ill. Tümen Ĵirgalang (Tízezer gyönyörűség) a mongolban, és Tömön Žargalan a keleti burjátban.

Ezeknek a nőknek igen eltérő a karaktere és a sorsa is, de egyben megegyeznek, hogy Geszer zsarolással kényszerítette őket a házasságra, méghozzá igen megalázó módon. Az 1716 évi mongol nyomtatott változatban Geszer, még csúf ifjúsági alakjában, Ĵoroként az alvó Aralgu goának egy frissen ellett csikót dug a szoknyája alá. A felébredő lány a szoknyája alól kieső állatról tényleg elhiszi, hogy ő szülte és könyörög Ĵoronak, ne árulja el szégyenét. Ĵoro avval a feltétellel ígér hallgatást, ha a lány őt választja férjül.⁵ A mesteríjász Aju mergennel egy vadászaton találkozik Geszer és mágikus erejével legyőzi az addig verhetetlen lányt céllövésben és birkózásban, majd holtak tetetve magát megrémíti, végül közös fürdőzés közben elrabolja ruháit, míg az ilyenképpen többször megalázott, büszke amazon kénytelen beleegyezni a házasságba. A legdurvábban a leendő főfeleséggel bánik el a hős. A ladaki változatban az ő szoknyája alá varázsol egy újszülött számárcsikót.⁶ A tibeti Amdo variánsban csak akkor menti ki Brugmót és nővéreit a szilaj hegyi folyó örvényeiből, amikor megígéri, hogy őt választja férjül. De ezzel nem elégszik meg, varázserejével az ünnepi étkezésnél is megszegyeníti a lányt, így figyelmeztetve ígéreterre. Az új asszonyt nem a palotájába vezeti, hanem egy kopott kunyhóba, sőt éjjel holtak tettei magát, végső kétségbeesésbe kergetve ifjú hitvesét. Csak amikor Rogmo öngyilkos szándékkal le akar ugrani egy szakadékba, akkor jelenik meg előtte hősi alakjában, és emeli maga mellé a trónra. A mongol nyomtatott változatban ezután még végig kell hallgatnia Geszer öndicséretét összes addigi hőstettéről. A belső-ázsiai hősepiikában szokatlan ez a

3 HEISSIG (1983), 87, 114, 156, 213–221.

4 HEISSIG (1983), 87 és köv.; SCHMIDT (1925), 104.

5 SCHMIDT (1925), 46

6 HERRMANN (1991), 164; HEISSIG (1983), 496. A mesékben AaTh 1739 sz. motívum hasonló tartalmú, de ott férfiakat tréfálnak meg így.

durva bánásmód a jövőbeli feleségekkel – jellemző, hogy a burját változatokból hiányzik is – még a harcos természetű leányokat is becsületes párviadalban győzik le a hősök, mint például a kirgizek Manasza.

Vizsgáljuk most egyenként a világ ura három feleségének a jellemét és a sorsát.

A mongol verziók szerint (nyomatott és keleti burját) Geszer időben elsőként Aralgu goát/Tümen Ĵirgalang/Tömön Žargalt vette el, a gazdag Maa bayan leányát. Akkor még koszos, csúf ifjúsági megjelenésében Ĵoroként, nem későbbi hősi, uralkodói alakjában. Bár időben őt vette el először, nem ő számított főfeleségnek. A házasságkötés után ezt a szépséget egy mindenki előtt rejtett, titkos helyen tartotta. A nomád gazdaságban az előkelők feleségei mindegyikének külön gazdasága, ailja volt, ezért Tümen Ĵirgalang külön lakása nem volt feltűnő, csak az, hogy eltitkolta. A nyomtatott mongol változatban ez a körülmény vezet végül is a nagy drámához, a Širaigol háborúhoz. Geszer gonosz nagybátyja, Čotong tudomást szerez az eltitkolt szépségről, és el akarja csábítani, de kemény visszautasításra talál. Bosszút akar állni és erre egy igen bonyolult tervet eszel ki. Ráveszi Aralgu goa egyik szolgáját, a borjak pásztorát, hogy intézze úgy, hogy a szent folyadékok, tej és vér kiömljenek és elkeveredjenek. Ebből az elegyből ugyanis átok, betegség száll az északi vidékek nagy, gonosz, tizenkét fejű mangusára. Az rá fog jönni, hogy Geszer országából jött az átok, és visszaküldi a betegséget Geszerre. Így is történik. Rogmo goa, a főfeleség, mint varázserejű dákini rájön, hogy az átok Aralgu goa háztartásából indult, tehát Geszer csak akkor gyógyulhat meg, ha Aralgu goa feláldozza magát a mangusnak. Aralgu goa szerelme Geszer iránt olyan erős, hogy kész elmenni a 12 fejű mangushoz, bár ártatlan⁷.

A tibeti Amdo variánsban egyszerűbb Yebza Észak Óriás démonához kerülésének a története. Yebzának rossz előérzete van és ezt közölni kívánja Geszerrel, de nem találja otthon, csak Brugmót, aki eltagadja előle Geszer hollétét, de megígéri, hogy elmondja uruknak Yebza gondjait, azonban esze ágában sincs ezt megtenni. Ekkor megjelenik Yebza előtt Észak Démonja egy csábítóan szép sötétbőrű férfi képében, és forró forgószélként elragadja. Azonos a tibeti és a mongol változatban, hogy Geszer, ahogy megtudja kedvese elrablását, hazatérte ill. gyógyulása után, azonnal kiszabadítására akar sietni. De Brugmo/Rogmónak sikerül őt kedveskedéssel, szerelemmel még három évig visszatartani. Kétségbeesetten kapaszkodik férjébe, amikor az végül, az égi nagymama parancsára, elindul Aralgu goa kiszabadítására.⁸ Talán megérezte ez az asszony, hogy végzetes tett volt feleségtársának elrablását elősegíteni.

Geszer számos kaland után elérkezik a hatalmas Északi Démon/tizenkét fejű mangus várához. Annak távollétében sikerül bejutnia a várba, ahol régi szerelemmel várja őt az elragadott kedves. Egymagában nem tudott semmit sem tenni a mangus ellen, de most, hogy Geszer megjött, rögtön segítségére siet helyzetismeretével. Együtt sikerül legyőzniök a Démont/mangust összes külső lelkével és rokonságával együtt. A kedves Tümen Ĵirgalang most édes bosszút kíván állni a hosszú, keserves évekért a démon oldalán, egy időre csak magának akarja szerelmes férjét, ezért a feledés fekete mérgét keveri annak ételébe. Geszer számára meghal a külső világ, belefeledkezik kedvelt felesége szerelmébe, és élvezi a démon várának, országának minden kényelmét, gazdagságát.⁹ Amikor évek múltán az égi nagymamának és égi nővéreinek végre

⁷ SCHMIDT (1925), 108–117.

⁸ HERMANN (1965) 435–458; SCHMIDT (1925), 122.

⁹ SCHMIDT (1925) 108–125.

sikerül a világ valóságára ráébredtetni, és Geszer elindul haza, Tümen Ĵirgalang híven, engedelmesen követi. A főfeleséggel és a harcias Aĵu mergennel összevetve Yebza/Aralgu goa jelleme igen egyszerű: szereti a férjét, hű hozzá, mindenhová követi. Jellemének egyszerűségében ő a leghasonlóbb a belső-ázsiai eposzok hősnőjéhez. Az ő alakja többszöröződik meg a mongol nyomtatott változatok Čoyimsun goa és Küne goa alakjában, illetve az „Új fejezetek” hősnőiben, Sayiqulai goában és Nayigulai goában. Utóbbiak szintén a feledés ételével, italával kötik magukhoz évekre Geszert¹⁰.

A házasság idejét tekintve második asszonynak, a harcias amazon Aĵu mergennek lényegesen összetettebb a jelleme. Ebben a harcias amazon szerepben csak a mongol és a keleti burját verziókban jelenik meg. A tibeti verziókban két személyt lehet vele azonosítani, a ladaki 12. számú változatban megjelenő Palmo Hastagot, Geszer hadi kíséretének női alakját, illetve azt a hősnőt Lingkarból, akinek az a feladata, hogy Geszer egyik rossz helyre került újjászületését megölve, a helyes újjászületést elősegítse.¹¹ A másik személy Palmo Astag Lhamo, ő az Amdo verzió negyedik fejezetében, a Yebzát elragadó nagy Északi Démon húga. Az ő feladata az lett volna, hogy megvédje a démon országának határvárát, de Geszer rövid harcban legyőzi, sőt meg is győzi, buddhista hitre térítve a szép démonasszonyt. Ezután néhány szerelmes napot töltenek együtt¹². Még egyszer megjelenik az Amdo változat „Pokoljárás” fejezetében Astag Lhamo, mert számos vétkéért halála után pokolra jut, de Geszer tanításai és erőfeszítései révén onnan megszabadulva a „Nyugati Paradicsomban” születik újjá a boldogok között¹³.

A mongol nyomtatott változatban is Aĵu mergen időrendben Geszer második feleségként jelenik meg. Ugyanis, amikor Geszer felsorolja Rogmo goának hőstetteit, azok között szerepel a Luusz kán (vagy sárkánykirály) lányának, Aĵu mergennek legyőzése és feleségül vétele.¹⁴ A tibeti verziók erősen démoni vonásaiból és az alvilági származásból itt már csak az maradt meg, hogy a vizek gazdaszellemének a lánya. Ez a származás a keleti burját változatban a legkidolgozottabb.¹⁵ A mongol epikában gyakori és kedvelt alak a harcias leány, aki rendszerint fitestvére helyett harcol, erről már sok tanulmány jelent meg¹⁶ ezért nem meglepő, hogy Aĵu mergen sokkal fontosabb szerepet kap, és sokkal kidolgozottabb jellemmel rendelkezik, mint tibeti megfelelői: bátor, öntudatos, határozott és kegyetlen. Így mutatkozik meg első találkozásuk alkalmával Geszernak is, amikor az mágia segítségével fölébe kerekedik céllövésben és birkózásban. Látszólag beleegyezik a házasságba, de amikor Geszer a víz fölé hajlik, hogy szomját oltsa, mindig találó nyilával megcélozza. Geszert az menti meg, hogy észreveszi a víztükörben a fém nyílhegy villanását. Szemrehányásokat tesz a lánynak, megfosztja ruháitól, és így kényszeríti ki a házasságot. Még egy alkalom van, amikor Aĵu mergen Geszerre lő, de csak sisakjának tollbokrétáját találja el. Ez akkor történik, amikor Geszer évek múltán visszatérve a tizenkét fejű mangus országából, elmegy Aĵu mergen jurtája mellett, beszél is közös gyermekükkel, de mert az azt mondja, hogy anyja távol van, nem várja be felesége hazaérkezését. Aĵu mergen,

10 HEISSIG (1983) 87, 114–156, 193–221; SCHMIDT (1925) 90–107.

11 HERRMANN (1991) 44–45, 235.

12 HERMANN (1965) 448–450.

13 HERMANN (1965) 823–866.

14 SCHMIDT (1925) 82–84.

15 CHANGALOV (1959)

16 Vö. Alamĵi mergen, Aidurai mergen, Šonxodoi mergen xübün, Šagadai mergen, Gargulai mergen, Altan Seseke und seine Schwester Ęrmeljın goxon abaxa, I. RIFTIN (1985), 125–143; továbbá a hősiességű nőkről, HEISSIG (1981), 81–87; POPPE (1981), 28–36, 103, 106; MELETINSKIĴ (1963), 269, 312; LŐRINCZ (1979), 62, 87, 358. A mongol epikára a kínai regények káros hősnői is hatást gyakoroltak vö. BANCK (1985), 206–236.

aki a jurtából hallotta a beszélgetést, sértett büszkeséggel kirohan, és a távolodó Geszer után lö, majd rá igen jellemző módon a fiút is lelövi a következő nyíllal, hazugsága miatt, mert „egy gazember fia maga is gazember lesz!” Geszer pedig e szavakkal emeli fel lelőtt tollbokrétáját: „Ez a vétkes asszony nem ok nélkül haragszik!”¹⁷ Ugyanis neki illett volna megkeresnie a hoszszú távollét után. Aju Mergen az „Új fejezetekben” a következőképpen indokolja elhidegülését Geszertől: „Amikor Geszer hozzám jött, s két vagy három hónapot együtt éltünk, azt állította, hogy szeret engem, de én nem voltam boldog. Tőlem aztán elment egy másik (asszonyhoz), s mikor két-három évig nem tért vissza hozzám, már nem törődtem a dologgal.” Kissé rideg, de öntudatos asszonyként mutatkozik itt. Az „Új fejezetekben” később megbékél Geszerrel, a többi asszonyhoz hasonlóan az ő jurtája is a Bodhi-fa alatt áll. Sőt elkíséri Geszert a Gümbü kán elleni hadjáratra és önálló női harcos csapatot vezérel Način kán ellen.¹⁸

A rideg amazon vonásai mellett azonban jellemének más oldala is volt. Tudott együttérző és önzetlen lenni. Ő volt az, aki az utolsó nyílig védelmezte Rogmo goát a Širaigol támadás ellen, amikor már a harcosok mind elhagyták a szerencsétlen királynőt.¹⁹ Ő volt az, aki égi nővéreinek kérésére hajlandó Geszert kiszabadítani a hamis láma fogságából, ahová Rogmo árulása jutatta, és odaadó ápolásával hozzásegíteni, hogy szamarából visszaváltozzon emberré. Sőt nagylelkűen ő kéri Geszert, hogy bocsásson meg újra a hűtlen Rogmónak, így az egy alapos veréssel megússza újabb árulását.²⁰

Ez Aju mergen teljes jellemrajza, egy hősnőé, aki jellemének egyediségében és összetettségében felette áll a mongol epika harcias hősnőinek. Legalább is a mongol 1716-os nyomtatott változat szerint. A keleti burját, tungkai változat, bár nyilvánvalóan a nyomtatott változat alapján keletkezett, Aju mergen megfelelőjét, Alma mergent másként láttatja. Az első találkozás Geszerrel itt is vadászaton történik, de a tenger alatt, Uha Lobson kán birodalmában folytatódik. Uha Lobsontól Geszer szabályosan megkéri lányát, és az oda is adja, mert ebben egyeztek meg régen Geszer égi apjával²¹. A tenger alatti birodalomba menekül vissza Alma mergen, miután nem tudta megvédeni Urma Gochon Abachát, Rogmo burját megfelelőjét, a három ellenséges kántól. Az Északi Démon legyőzése után Geszer felkeresi feleségét a víz alatti birodalomban, de nem tud vele találkozni, mert fiuk letagadja anyját. Ebben a változatban is megöli Alma mergen a hazug gyermeket, és nyilat küld Geszer után, de azután eltöri íját, nyilait és megtiltja, hogy asszonyok fegyvert vegyenek kezükbe. Hamarosan ki is békülnek Geszerrel. A burját változat ugyanis, mint majd később is látni fogjuk, nem viseli el a drámai feszültségeket.²²

A harmadik asszony a főfeleség, Brugmo a tibeti Amdo-változatban, Driguma a ladakiban, mongol nevén Rogmo goa, azaz Altan dákini az „Új fejezetekben”, s Urma Gochon Abacha a keleti burjátban. Ő a gazdag Tonpa Skyalo, ill. a mongolban Sengeslu kán lánya. Az ő jelleme a legellentmondásosabb, legalább is a ladaki, az Amdói és a mongol változatok alapján. Gyakran Geszer ellenlábásainak táborában találjuk, máskor meg szerelmesen ragaszkodó asszony, aki urának még a hátslovát is mazsolával eteti. Viszont ő az, akit Geszer mind a házasságuk előtt, mind közvetlenül utána a legmélyebben aláz meg, jobban mint a másik két asszonyt. Az Amdoi változat szerint Geszer, még csúf fiatalkori alakjában, Joruként, Brugmót két nővérevel együtt

17 SCHMIDT (1925), 217.

18 HEISSIG (1983), 22-56, 86, 145-152, 157, 187, 204-221.

19 SCHMIDT (1925), 193-5; HEISSIG (1983), 187.

20 SCHMIDT (1925), 266-275; HEISSIG (1983), 56, 149-151, 158-166.

21 CHANGALOV (1959), 268-270.

22 CHANGALOV (1959), 304-5.

első találkozásukkor ravaszsággal belekényszeríti egy rohanó hegyi folyóba, bár rögtön tetszik neki a lány, és már el is határozta, hogy feleségül veszi. Varázserejével hatalmas hullámokat kelt, míg a rémült Brugmo meg nem ígéri, hogy őt választja férjül. Erre nem lett volna szükség, hisz ő az egyetlen, aki képes a lánykérőknek állított próbákat teljesíteni. De még ekkor sem mutatkozik meg hősi alakjában, hanem azon koszosan, büdösen egy rozzant kunyhóba vezet a friss asszonyt. Éjjel azt a látszatot kelti, hogy kutyák tépték szét, úgyhogy a kétségbeesett Brugmo a hegyekbe menekül.²³

A ladaki változatokban is a koszos fiú kigúnyolja Drigumát, egy szamárcsikót dug a szoknyája alá, de ő az egyetlen, aki a kérők próbáit állja.²⁴ A mongol nyomtatott változatban is a koszos, rühes Yoro képében mutatkozik Geszer, amikor Rogmo dákini, a kánlány birkózói és híres íjásza kíséretében megjelenik, hogy azt válassza férjül, aki győzhetetlen kísérőit legyűri. Csak a jelentéktelen külsejű Yoronak sikerül ez, s Rogmonak kénytelen-kelletlen őt kell követnie az általános gúnyolódás közepette. Az első éjszakán itt is látszólag kutyáktól tépeti szét magát, majd egy sereg hűségpróbának veti alá az új asszonyt. Csak anyja kérésére szánja meg a kétségbeesett menyecskét, és emeli trónjára hősi alakjában. De még ekkor is állva kell végighallgatnia férje összes ifjúkori hőstettét.²⁵

Brugmo szenvedései ezzel még nem érnek véget, hisz itt van Geszer már korábban elvett felesége, a bájos Yebza/Mebza, akinek az égi nagyanya tanácsa szerint Geszer kísérőjének kellene lennie a birodalom határterületeinek meglátogatásakor. Brugmo ennek ellenére eléri Geszernél, hogy egyedül ő legyen a kísérője. De továbbra is féltékeny feleségtársára, ezért nem adja át férjének azt az üzenetet, hogy Yebza veszélyben érzi magát. Sőt, amikor Észak Nagy Démona tényleg elrabolja a szerencsétlen Yebzát, Brugmo nyilvánosan hűtlenséggel vádolja.²⁶ Csak akkor sejtí meg, hogy helytelenül cselekedett, amikor Geszer el akar indulni Yebza kiszabadítására. De sikerül neki kedveskedéssel férjét három évre visszatartani. Mikor Geszer tényleg elindul, utána siet, s kétségbeesetten könyörög neki, hogy visszatérjen. Szavaiban, viselkedésében ekkor már őszinte aggodalom cseng és félelem a jövőtől. Geszernak csak égi nagyanya segítségével sikerül leráznia az elkeseredett asszonyt, aki férje búcsúénekeiből végre megérti, hogy nincs visszaút, és sorsa már nem másítható meg.²⁷

A mongol nyomtatott változatban ez a fejezet még élesebb színezetet kap. Rogmo részt vesz a gonosz nagybácsi, Čotong machinációiban, amelyek következtében Aralgu goának a tizenkét fejű manguszhoz kell mennie.²⁸ Itt is sikerül Rogmonak három évre visszatartani az Aralgu goa után siető Geszert, és itt is gonosz előérzetektől gyötörtén próbálja a végül útnak indulót visszatartani, eredmény nélkül.²⁹ Brugmo/Rogmo rossz előérzete nem alaptalan, a démontól/mangustól megszabadult Yebza/Aralgu goa a felejtés fekete ételét adja szabadítójának, s így hosszú évekre magághoz láncolja.

Az uralkodó hosszú távolléte súlyos bajokat idéz fel, nemcsak a feleség, hanem Geszer egész népe számára. Az a látszat alakul ki, hogy Geszer végleg elhagyta országát és népét, s így felesége is szabad prédává vált. A három Hor/Širaigol uralkodó meg is akarja szerezni a maga számára a kivételes szépségű asszonyt, és haddal támadnak az országra. Geszer harcosai

23 HERRMANNNS (1965) 427–432.

24 HERRMANN (1991) 163–172.

25 SCHMIDT (1925) 52–60

26 HERMANNNS (1965) 434 és köv.

27 HERMANNNS (1965) 436–448.

28 SCHMIDT (1925) 264–267

29 SCHMIDT (1925) 120–122.

hősiesen ellenállnak, amíg bírnak. Čotong árulása is hozzájárul ahhoz, hogy a királynő végül az ellenség kezére kerül, amit már sem csellel, sem varázslattal nem tud elhárítani.³⁰ Az ellenség kezére jutva még sikerül neki bizonyos időre eltolni a házasságkötés idejét a legidősebb Hor/Širaigol kánnal. Nyíllal hírt küld Geszernek, de az nem tartja fontosnak, hogy válaszoljon.³¹ Így Brugmo/Rogmo végül feleségül megy az ellenséges uralkodóhoz, és még gyermeke(ke)t is szül neki (Geszertől nem volt gyermeke, csak annak öccsétől).

A Gonosz tíz gyökerének elpusztítója, a hatalmas Geszer kán égi nagyanyja és nővérei erőfejtésére végül felébred kábulatából. és elindul haza. Amikor mágikus ereje segítségével, alakja, személyisége megváltoztatásával, sikerül legyőznie, megsemmisíteni az ellenséget, hűtlen feleségén szörnyű bosszút áll: megégeti, megitatja az őt elrabló ellenséges kán szívével, vérével. Kegyetlenül megöli Rogmonak az ellenséges kántól született csecsemőjét is.³² A szerencsétlen asszonynak kiszúrja egy szemét, eltöri egy karját és egyik lábát. Ez gyakori büntetése a hűtlen asszonyoknak a mongol és belső-ázsiai epikában. Csak szeretett öccsének kérésére bocsát meg asszonyának és helyezi vissza régi testébe és méltóságába.³³ De Brugmo/Rogmo már belesiklott a hűtlen asszony szerepkörébe. Újra hűtlen lesz férjéhez, és segít a hamis démonlámának, Lobsogoldojnak Geszert számárrá változtatni.³⁴ Aju mergennek sikerül Geszert kimentenie és újra emberré tennie. Miután Geszer és Aju mergen elpusztítja Lobsogoldojt és családját, Rogmora újra súlyos büntetés várna. Csak Aju mergen kérésére bocsát meg neki Geszer kán. Az „Új fejezetekben” egyik alkalommal Rogmo fiai könyörgik ki Geszertől a büntetés elengedését. Ezért később Rogmo/Altan dakini a többi hat feleséggel együtt vehet részt a történekekben.

Brugmo/Driguma jelleméhez még egy érdekes vonás tartozik: gyengéd viszonya férje öccséhez. Amikor Geszer elindul Észak nagy Démona ellen, helyettesévé szeretett öccsét nevezi ki. A helyettesítés nemcsak az államügyekre vonatkozik, hanem a hitvesi ágyra is.³⁵ Geszer főfeleségének férje öccsétől fia is születik, a ladaki, az amdói és kissé fedettebben a nyomtatott mongol változat szerint is: Layčab. Geszer nagyon szereti ezt a fiút. A Širaigolok elleni harcban, Geszer öccse halálosan megsérül, Rogmo őszintén meggyászolja és a lelkét egy sólyomba helyezi.³⁶

Már Alma/Aju mergen sorsában is láthattuk, hogy a burjátok másként értelmezték Geszer feleségeinek szerepét és Geszer viszonyát hozzájuk. Amint Alma mergent sem alázza meg, hanem szabályosan megkérte, így cselekedett Tömön Žargalan és Urma Gochon Abacha esetében is. A két fiatal asszony eleinte sokat szenvedett uruk szennyétől és bűzétől, amíg még ifjúi alakjában mutatkozott, de attól fogva, hogy kettesben, összefogva felfedik égi kapcsolatait, Geszer véglegesen hősi alakját veszi fel.³⁷ Tömön Žargalant is megkönyörít Geszer gonosz nagybátyja, és miután háromszor kidobják és megverik, bosszút forral és levegő démonok, Albinok segítségével a tizenöt fejű mangadhai kezére juttatja az asszonyt. Rogmo megfelelője, Urma Gochon Abacha ebben a gáztettben egyáltalán nem vesz részt³⁸, ezért sorsa is ennek

30 HERMANN (1965) 691–717

31 HERMANN (1965) 818; SCHMIDT (1925) 204, 233, 237; HERRMANN (1991) 377.

32 SCHMIDT (1925) 261–262.

33 SCHMIDT (1925) 264–267.

34 SCHMIDT (1925) 263–274; HEISSIG (1983), 23–56.

35 Tibetben gyakori volt, hogy fiútestvérek közösen

vettek maguknak feleséget, különösen Ladakban volt ez elterjedve, vö. Prince Peter of Greece and Denmark 1963, 303–479.; HERRMANN (1991), 375. A mongolok nem ismerték a polyandrikus házasságot.

36 SCHMIDT (1925) 202.

37 CHANGALOV (1959) 264–267.

38 CHANGALOV (1959) 291–295.

megfelelően teljesen másként alakul. Bár ebben a változatban is elragadják az ellenséges kánok, de miután ő visszautasítja a házasságot, egy vasszekrénybe zárják, és egy nyíláson át táplálják. Ezen a nyíláson dobja be aztán Geszer a gyűrűjét, amikor más alakot felvéve a kánok udvarába jön. A harc végeztével kiszabadítja feleségét a vasszekrényből és boldogan egymás karjába hullnak. A hamis lámának, Geszer számárrá változtatójának sem felesége szolgáltatja ki.³⁹ Itt nincs szó sem az asszony hűtlenségéről, sem a büntetésről, az eposzok szokványos sémái, szokott jellemei jelennek meg.

Még élesebben mutatkozik meg ez a tendencia a nyugati burját változatban. Itt egyszerűen két asszony van, egy jó és egy gonosz. Sanchan Gochon a földi káni szülőktől származik a jó asszony, aki hűséges, megbízható, jó gazdasszony, fáradhatatlan gondozója Geszer öreg szüleinek és három remek fiat is szül, akik később szintén eposzhősök lesznek⁴⁰. A gonosz asszony, Gagurai Nogon, bár a sors könyvében is Geszer jövődöbelijeként szerepel, égi származású, igaz, hogy a gonosz keleti istenek közül való az apja, Galta Ulan. Ez a gonosz nő összejátszva a mangadhaiokkal, lóvá változtatja Geszert, és meg is csalja a mangadhaival. Geszer persze legyőzi a gonoszokat és hűtlen égi feleségét elevenen egy fához szegezi, mellével kést és ollót, hogy minden arra járó húsdarabokat vágghasson belőle, amiket egy odakészített vödörbe dobhatnak. Ezután hosszú életet kíván neki.⁴¹

A burját változatok, amelyek az eposzok hagyományos jellemeit és sémáit alkalmazzák, mutatják meg világosan az Amdói tibeti és a nyomtatott mongol változatoknak kiemelkedő értékeit. A Geszer eposz-változatok narratíváinak főfolyamát alkotó fejezetekben, a főfeleségek megszerzésében, az egyik feleség elrablásában és visszaszerzésében, a Hor/Širaigol kánok támadásában és végül legyőzésükben egy összefüggő, a cselekményt meghatározó, előrevivő drámai vonal épül fel. A kiindulás Brugmo/Rogmo féltékenysége Yebza/Aralgu goua iránt. A gonosz nagybácsival összejátszva eléri, hogy az ártatlan vetélytársnőnek el kell hagynia Geszer országát. De ármánykodásával csak azt éri el, hogy Geszer évekre eltávozik hogy visszaszerezze feleségét a Gonosztól, majd a feleség édes bosszúja következtében ott is marad, elfeledkezik otthonáról és többi kötelességeiről. Az uralkodó távollétét felhasználva az ellenségnek lehetősége van arra, hogy az ország hőseit legyilkolja, kincseit elrabolja és Brugmo/Rogmot is rabul ejtse. A főfeleség saját ármánykodásának csapdájába esik. Bűnét még növeli, hogy nincs türelme kivárni Geszer megérkezését, nem bízik benne, és feleségül megy, gyermeket szül az ellenséges uralkodónak. Geszer első haragjában megbünteti, de aztán megbocsát bűnös feleségének. Brugmo/Rogmo azonban megismétli vétkét, összeszövetkezik a démon-lámával és hagyja számárrá változtatni Geszert.

Azáltal, hogy ebben a két változatban az asszonyok az események kiváltói, ezek a variánsok meghaladják a belső-ázsiai eposzok hagyományos rendező elvét, a nemzetségek és törzsek jólétének, fejlődésének, hatalmának érdekében kifejtett cselekménysort. A két (központi) variánsban kibontakozó nagy drámát az asszonyok közti féltékenység váltja ki. De éppen ezek az asszonyi ármánykodások, jellemhibák kényszerítik a sokszor feledékeny és a kényelemben élvezetet lelő hőst arra, hogy küldetésének megfelelően harcoljon a gonosz erők ellen és legyőzze azokat. Az Északi Démon/tizenkét fejű mangus és egész nemzetsége emiatt pusztul el, a Hor/Širaigol

39 CHANGALOV (1959) 282–290, 310–311.

40 *Abaj Geszer* (1995) 29–40 és 239–248.

41 *Abaj Geszer* (1995) 97–122, 129–142, 208–211 és 303–328, 334–347, 411–413.

kánok ezért vesztik el hatalmukat, hasonlóképpen a démon láma, Lubsaga megsemmisítését is ez okozza. Ha mindezt tekintetbe vesszük, világosan megmutatkozik, hogy a hűtlen, féltékeny, áruló főfeleség, éppen negatív tulajdonságai révén kényszeríti a főhóst arra, hogy megváltó hivatását teljesítse. Így válnak az asszonyok a világ gonoszúsága elleni harc eszközévé ebben az eposzban.

Geszer feleségeinek tulajdonságai táblázatban

1. feleség	Ladak	Amdo	Mongol 1716	Keleti burját	Nyugati burját
név	Luu-beli asszonyok	Yebza, Mebza	Aralgu goa, Tümen Jirgalang	Tömön Žargalan	? Sanchan Gochon
származás	—	?	Maa Bayan	Tüme Ulan Chan	Szagai Bayan Chan
karakter	—	kedves	kedves, engedelmes	kedves	nagyon jó
lánycérés módja	—	megkérés	zsarolás	megkérés	megkérés
Geszer visszatartása	felejtés itala	felejtés étele	felejtés étele	felejtés étele	kérés
gyermek	nincs	nincs	? leány	?	3 fiú
elrablás	—	Észak Démona	12 fejű mangus	15 fejű mangus	—
hűség Geszerhez	—	hűséges	hűséges	hűséges	hűséges

2. asszony	Ladak	Amdo	Mongol 1716	Keleti burját	Nyugati burját
név	Palmo Hastak	Astig Lhamo	Aju Mergen, Alu Mergen	Alma Mergen	—
származás	—	Észak Démonának húga	a sárkánykirály lánya	Uha Lobson kán lánya	—
karakter	harcos	démoni harcos	harcos, sportos	harcos, sportos	—
lánycérés módja	—	harc utáni szerelem	zsarolás	lánycérés	—
Geszer visszatartása	—	—	—	felejtés étele	—
gyermek	—	—	fiú, meggyilkolva	fiú, meggyilkolva	—
elrablás	—	—	—	—	—
hűség Geszerhez	—	hűséges	hűséges	hűséges	—

3. asszony	Ladak	Amdo	Mongol 1716	Keleti burját	Nyugati burját
név	Driguma	Brugmo	Rogmo goa	Urma Gochon abacha	Gagurai Nogon abacha
származás, apa	Stonpa	Tom-pa Skyalo	Sengeslu kán	a 3 Sorji láma húga	Galta Ulan tengri
karakter	ingadozó	fenséges	fenséges	megfelelő	gonosz
lánycérés módja	zsarolás	zsarolás	zsarolás	lánycérés	lánycérés
Geszter visszatarása	—	könyörgés	könyörgés	—	—
gyermek	Geszter fivéréől	Geszter fivéréől	ellenséges kántól	—	—
elrablás	Hor kánok	Hor kánok	Širaigol kánok	Šarabul kánok	Lobsogoldoi mangus
hűség Geszterhez	ingadozó	ingadozó	ingadozó, hűtlen	hű	hűtlen

Bibliográfia

- ABAJ GESZER (1995): Abaj Geser Chübüün. Ülger – Abaj Geser mogučij, Moszkva
- BANCK (1985): Banck, Werner, Funktion und Charakteristik der „Schwertjungfrau“ im chinesischen Helden- und Räuberroman, in: W. Heissig, Fragen der mongolischen Heldendichtung Teil III. Harrassowitz, Wiesbaden, 206–236.
- CHANGALOV (1959): Changalov, Matvej Nikolaevič, Sobranie Sočinenij, tom. II., Ulan-Udê, 229–324.
- HEISSIG (1983): Heissig, Walther, Geser-Studien, Westdeutscher Verlag, Opladen
- DERS (1996): Ders., „Si Liyang“. Harrassowitz, Wiesbaden
- HERMANN (1965): Hermanns, Matthias, Das National-Epos der Tibeter, Gling König Gesar. J. Habel Verlag., Regensburg
- HERRMANN (1991): Herrmann, Silke, Kesar-Versionen aus Ladakh. Harrassowitz, Wiesbaden
- KÓHALMI (1985) : Kóhalmi, K. U., Die brave Schwester, die böse Schwester und der weiße Hase, in: W. Heissig (ed.),. Fragen der mongolischen Heldendichtung. Teil III. Harrassowitz, Wiesbaden, 112–124
- LÓRINCZ (1979): Lórinč, László, Mongolische Märchentypen. Asiatische Forschungen, Bd. 61, Wiesbaden
- MELETINSKIJ (1963): Meletinskij, E.M., Proischoždenie geroičeskogo êposa. Moszkva
- POPPE(1981): Poppe, Nikolaus, Die Schwanenjungfrauen in der epischen Dichtung der Mongolen, in: W. Heissig (ed.), Fragen der mongolischen Heldendichtung, Teil I. Harrassowitz, Wiesbaden 101–108

.....
Prince Peter of Greece and Denmark. A Study of Polyandry. Mouton, The Hague 1963

RIFTIN (1985): Riftin, B.L., Die Beschreibung der heldischen Frau im ostmongolischen Epos in:
W. Heissig (ed.). Fragen der mongolischen Heldendichtung, Teil III. Harrassowitz, Wiesbaden,
162–205

SCHMIDT (1925): Schmidt, I.J., Die Taten Bogda Gesser Chan's, Berlin